

Forfatter: Grundtvig, N. F. S.

Titel: MIT FRISPROG OG 'DE SAAREDE HJERTER'

Citation: Grundtvig, N. F. S.: "MIT FRISPROG OG 'DE SAAREDE HJERTER'", i Grundtvig, N. F. S.: *N. F. S. Grundtvigs udvalgte Skrifter*, Gyldendalske Boghandel, 1904-1909, s. 299.
Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-grundtvig08val-shoot-workid122258/facsimile.pdf> (tilgået 06. maj 2024)

Anvendt udgave: N. F. S. Grundtvigs udvalgte Skrifter

MIT FRISPROG OG „DE SAAREDE HJERTER“.

Som Svar paa Grundtvigs »Frisprog« og andre Angreb, særlig i »Nordisk Kirke-Tidende«, skrev Biskop Mynster i Marts 1840 nogle »Oplysninger angaaende Udkastet til en Alterbog osv.«, hvor han afsjædede Grundtvig meget skarpt. Samtidig modtog han Adresser fra mange Præster i Landets forskellige Egne, der priste hans Arbejde. Men trods denne Tilslutning lykkedes det ham ikke at føre sit Udkast igennem. Den nedsatte Kommission, hvori Bispen selv var Formand, gennemarbejdede Forslaget uden at gøre store Ændringer deri, og Kancelliet fremmede Sagen med megen Hurtighed, men det hele strandede paa, at Kong Christian den Ottende ikke, imod Grundtvigs Ønske, vilde stadfæste Udkastet, som derfor, til Mynsters Græmmelse, blev henlagt.

Medens Kommissionen arbejdede, skrev Grundtvig følgende Artikel i Nordisk Kirke-Tidende 1840, Nr. 43, for den 15. November.

I veed, at Hedningernes Fyrster beherske, og de Store overvælde dem, men saaledes maa det ikke være med Eder, men hvem der vil være Stor iblandt Eder, skal være Eders Tjener, og hvem der vil være den Ypperste iblandt Eder, skal være Eders Træl. Mathæi XX.

I Berlings-Avisen (Nr. 260) har jeg med Forundring seet, at 131, skriver eet hundrede og een og tredive, Præster, ovre fra Jylland, har fundet det passende at gjøre Alle vitterligt, ikke blot, at de ved Biskop Mynsters »Udkast til forandret Ritual og Alterbog« har følt sig grebne af den samme Dybhedens

Mit Frisprog

Klarhedens, Sandhedens christelige Aand, der saa ofte har tiltalt dem fra hans Prædikestol og Oybyggelsesskrifter; men ogsaa, at de ikke uden »saaret Følelse« kunde læse »navnligen Grundtvigs Frisprog.« Saamange Præster paa een Plet skulde, synes mig, dog vide, at naar man offenkjærlig vil bedømme to Bøger, der staae i en saadan Modsætning til hinanden, som Biskop Mynsters Forslag til en »Forordnet« Alterbog og til et ufravigeligt Kirke-Ritual, og mit »Frisprog,« da er det meget ubetimeligt at tale om sine Følelser, som man selv paa Prædikestolen kun skal tale efter og ei tale om, og at naar 131 Præster ei kan eller vil sige andet om »Grundtvigs Frisprog« end at det har saaret deres Hjerte, da kan de derved i det Høieste saare Grundtvigs og hans Venners Hjerte, uden at deres Læsere deraf engang lære, hvad der egentlig har saaret de mange Jydske Præsters Hjerter paa eengang, end sige da, om det er Frisprogets eller Hjerternes egen Skyld.

Var nu endda bemeldte Frisprog en ligesaadan kortvillig Hjerte-Udgydelse om mine Følelser ved at læse Hr. Biskop Mynsters Forslag, da havde jeg i det Mindste Intet at klage, men Læsere maatte kun beklage sig over, at 131 Præster ei havde Andet at sige offenkjærlig i en saa vigtig Sag, der angaaer hele det Danske Folk, eller havde dog ikke saamegen Takt at tie med deres Følelser, hvor de hverken havde Noget at bestille eller kunde hos fornuftige Folk vække mere end et Smil. Nu er derimod mit Frisprog en Bog paa ti Ark, hvori jeg med Flid, og med det modneste Overlæg, jeg kunde bruge, har ordenlig gien nemgaaet hele Indholden af den ny Kirke-Lov, Hr. Biskoppen foreslog til bogstavelig Efterlevelse i hele Landet, og stræbt ikke blot at vise, hvormeget der med Grund lader sig indvende mod de enkelte Forslag, men først og sidst at vise, at den Danske Stats-Kirke og det Danske Folk meget maatte frabede sig en saadan Aands-Træidom og en saadan Hjerte-Pine, som det vilde være bogstavelig at efterleve en saadan ny Kirke-Lov. Og naar nu 131 Præster slaae sig sammen, for at vise hele Danmark deres Misbilligelse af denne Bog, men sige kun, at de ikke uden saaret Følelse har kunnet læse den, da veed jeg rigtig ikke om man helst skal lade eller græde over et saa løierligt Indfald og en saa stor Anmasselse. Paa den ene Side maa det nemlig være alle Frisprogets opmærksomme Læsere klart, at den Bog er hverken skrevet for at saare eller læge Hjerter, men for at oplyse Hoveder om hvad det i vore Dage har at betyde med en saakaldt

Mit Frisprog

Ritual-Forandring og ufravigelig Forskrift, der griber ubeføiet og utaalig ind i Menneskets helligste Rettigheder og dybeste Trang, og paa den anden Side maa dog vel Nogle af de 131 Præster i eet Stift vide, at har Mange følt sig grebne af den Aand, der talde fra Mynsters Prædikestol og Opbyggelses-Skrifter, da har næsten ligesaa længe ikke Faa følt sig grebne af den Aand, der talde fra Grundtvigs Prædikestol, Kirke-Sange og Skrift-Række, saa Disse maatte dog vel ogsaa have en Stemme ved en ny Kirke-Lov, der ogsaa bogstavelig skulde efterleves af dem, og at Ingen havde mere Kald til at gjøre denne Stemme gjældende end Grundtvig selv, saa jeg kan virkelig ikke troe, at 131 Præster kunde med Opmærksomhed have læst mit Frisprog, og dog følt sig kaldede eller engang berettigede til at affærdige det for hele Danmarks Øine med den Forsikring, at en Pennespids, de fandt deri, har saaret deres Hjerte.

Dog, dette er endnu ikke Nok, thi mit Frisprog er skrevet, efterat den Commissjon, der nu sidder, var nedsat til at bedømme Biskop Mynsters Udkast, en Commissjon, saaledes sammensat, med Hr. Biskoppen selv i Spidsen, at der maatte skee et stort Mirakel, om han ikke i alt Vigtigt skulde faae de fleste Stemmer, ja, saaledes sammensat, at netop Grundtvigs og hans Venners Anskuelse aldeles manglede en Talsmand, og kan eller vil da de 131 Præster ikke begribe, at under disse, man tør vel sige fortvivlede Omstændigheder, maatte Grundtvig dog nødvendig stræbe paa den eneste Vei, der endnu stod aaben, med Pennen at gjøre sin og mange Fleres ringeagtede Stemme gjældende. Ved nu de 131 Præster ikke, at der ved en saadan Leilighed og under saadanne Omstændigheder altid faldt skarpe Ord, og selv skarpere end man kunde ønske, da maae de ikke engang med Opmærksomhed have læst hvad de dog berømme, hvad Præsten i Spjellerup 1806 skrev mod Biskop Bojsens Forsøg, og var de end ellers ikke belæst nok i kirkelige Stridsskrifter til at vide, at mit Frisprog hører til de Allerlæmpeligste, saa har de dog sagtens læst Hr. Biskop Mynsters saakaldte »Oplysninger,« og har det ikke engang saaret deres Følelse at see mig der behandlet ikke blot som en Skolepog, men som en reen Kjetler og uredelig Mand, hvordan kunde det da saare deres Følelse at læse Frisproget, hvor, trods al Skarphed, Hr. Biskop Mynster dog heel igiennem er omfaldt og behandlet med den Artighed og Høiagtelse, to navnkundige og omtrent jævnaaldren-

Mit Frisprog

de Forfattere, efter mit Begreb, skyldte sig selv og hinanden, hvor venige de end ellers baade kan være og nødes til at vise sig.

Da jeg imidlertid, baade af Historien og egen Erfaring, veed, det trods al Anstrængelse næsten er umueligt i et Stridsskrift om en vigtig Sag, mod en høitformaaende Mand, med hvem man desuden staaer paa en spændt Fod, at undgaae al unødvendig og ubillig Skarphed, saa gjorde jeg selv opmærksom derpaa i min Fortale, og hvad kan jeg for, at dsarlige Læsere i hvad der er en Undskyldning, have seet et slemt Forsæt?

Men hvorfor vil jeg da sætte Pen til Papiret mod de 131 Præsters saa urimelig saarede Følelse, og ei heller tie, som jeg hidtil har tiet selv til Hr. Biskop Mynsters Banskættelser?

Det skal jeg sige Læseren: fordi jeg veed, at Mange vil tænke ligesom skrevet staaer i Berlings-Avisen »denne Skrivelse, undertegnet af et saa stort Antal Geistlige i et enkelt Stift, er et talende Vidnesbyrd for, i hvilken høj Grad det er lykkes Biskop Mynster at udføre det ham af Regjeringen overdragne vanskelige Arbejde til almindelig Tilfredshed. Et saadant Vidnesbyrds Afgivelse paa denne Tid er saameget glædeligere og betimeligere, som den til Udkastets Bedømmelse allernaadigst nedsatte Commissjon just i denne Tid i daglige Møder er beskæftiget med at udføre sit Hverv.«

Vel sandt, at dette er en reen Misforstand, da de 131 Præster, langtfra at give Hr. Biskop Mynster dette Vidnesbyrd, tvertimod udtrykkelig har nævnet det som en følgelig Sag, at hans Udkast ikke i alle Dele har kunnet tilfredstille Saamanges forskellige Ønsker, og yttre kun ved dette »fortjenstlige Arbejde« Haab om, at Forandringen i Ritual og Alterbog omsider heldigen vil blive fuldført; men saaledes bliver nu engang Skrift sædvanlig læst og forstaaet, saa man overseer hvad man ikke kan bruge. Jeg haaber derfor heller ingenlunde med disse Pennestreg at kunne bevirke en bedre Læsning enten af de 131's Adresse, eller af de Andre, den sagtens vil drage efter sig, men føler mig kun forpligtet til, under disse Omstændigheder, saa stærkt som det ved Pennen kan skee, at indskærpe alle Danske Læsere, at hvad Commissjonen nu sidder for at afgjøre, er ingenlunde, om man uden saaret Hjerte kan læse Hr. Biskop Mynsters og mine Stridsskrifter, men om Majestæten skal tilraades at lægge et nyt Aag paa hardtad alle sine Undersaatters, Geistliges og Verdsliges Sam-

Mit Frisprog

vittighed, og hvorledes i saa Fald dette Aag i det Enkelte skal være beskaffent.

At indskærpe dette, og dermed det Ubetimelige, det Urime- lige, og tildeels Utaalelige i nu, midt i det Nittende Aarhun- drede, at stramme istedenfor at løse de sørgelige Baand, Regje- ringerne især i det Syttende Aarhundrede lagde paa Folkenes Tro og Samvittighed og paa Præsternes Embedsførelse, Baand, allerede i det Attende Aarhundrede saa utaalelige, at de uden Tilladelse baade her og andensteds sprængtes, saaledes, at der nu kun er nogle faa sørgelige Levninger tilbage, som Biskop Mynster foreslaaer at sammenknytte og gjøre endnu langt strammere end de nogensinde var; at indskærpe dette var tydelig Hoved-Hensigten af mit »Frisprog,« som, des- værre, kun maa have faaet meget faa opmærksomme Læsere enten inellem de 131 eller udenfor dem, siden det endnu gaaer an at fremstille det som et personligt Angreb til at saare Bi- skop Mynsters, hans Venners og Tilhængeres Følelse. Kun forgiæves erindrede jeg altsaa i Fortalen om, at den samme Stemme, jeg nu udviklede, havde jeg alt med Flid afgivet i min lille men omhyggelig udarbejdede Bog »Den Danske Statskirke, upartisk betragtet 1834,« hvori jeg, før Nogen drømde om, at Dr. Mynster enten skulde blive Biskop i Sælland eller komme til at give Love i Kirken, paa det Stærkeste erklærede mig for virkelig Samvittigheds-Frihed og viste, hvordan den, til Stats-Kirkens og Regjeringens store Fordeel, lod sig ordne. Forgiæves erklærede jeg da ogsaa i Frisprogets Indledning om »Forslaget til en ny forordnet Alterbog« at naar jeg turde troe, Hr. Biskoppen ikke vilde andet end udvirke Tilladelse for de Præster, som ønskede det, til at bruge hans Texter og Formularer istedenfor de Gamle, da vilde jeg aldrig sat Pen til Papir for at bestride hans Forslag, da jeg villig erkjendte, at han ikke alene havde samme Ret som Enhver af os til herom at henvende sig til Præsternes »Hoved og Hjerte og Takt for det Rette,« men kunde efter sin lange præstelige Erfaring og paa sit ophøiede Stade lettelig føle mere Kald dertil end Nogen af os Andre. Kun forgiæves udviklede jeg freundeles, at Grunden til mit Modskrift var den, at Hr. Biskoppen ikke blot ved Ud- trykket »forordnet« henledte Tanken paa Tvang, men er- klærede reent ud, at da alle veed, at Præsten (ved Sacramen- terne o. s. v.) udfører hvad der er ham »foreskrevet«, vil han i denne Henseende »intet Ansvar« have, og den, der al- deles ikke kunde bekvemme sig til at »Fremsige de Ord, Kir-

Mit Frisprog

ken »foreskriver« vilde vel ogsaa selv føle, at han ikke var skikket til at tjene i denne Kirke, hvad jeg ikke kan forstaae anderledes end at naar Biskop Mynster kunde faae Kongen til at billige hans Forslag, da skulde vi alle, under Embeds Fortabelse, bogstavelig følge det. Kun forgiæves bemærkede jeg da endelig heel igjennem ved mine Indvendinger mod de enkelte Forslag, at jeg kun bestred dem som en Tvangssag, da jeg ikke havde det mindste imod at baade Hr. Biskop Mynster, og alle de Præster, der ønskede det, fik Lov til at fremsige hvert Ord, der stod skrevet, baade paa Prædikestolen og for Alteret, naar kun jeg, og alle de Præster, der ønskede det, beholdt Lov til at følge vor gamle Alterbog, og Kirkegjængerne fik Lov til især ved Sacramenterne at bruge den Præst, der huede dem. Kun forgiæves gjorde jeg alt Dette, naar man endnu, uden at mødehøivæstet Misbilligelse, kan vove at fremstille Sagen, som om jeg enten blot vilde slaae mig til Ridder paa en Bog af Biskop Mynster, eller have mit eget Papisteri tvunget ind i Stats-Kirken istedenfor Hr. Biskoppens reen bibelske, protestantiske, frisindede og til Tidens høiere Oplysning svarende Forslag. Kun forgiæves vil jeg da sagtens ogsaa her have mindet om det Samme, kun forgiæves vilde jeg vel opbyde alle mine Evner som Skribent, for i en tredje Bog endnu roligere og tydeligere at udvikle, at det er Aands-Trældommen og Samvittigheds-Tvangen i Stats-Kirken, som Hr. Biskoppen vil have fornyet og skærpet, men jeg vil, med Guds Hjælp, have aldeles ophævet og ndryddet; thi det er nu engang blevet en Tradition i Læseverdenen, at Mynster er den liberale og Grundtvig den intolerante Orthodox, og selv derfor, naar Mynster aabenbar vil have Alle under Aaget og Grundtvig have Alle frie, kan man dog trøstlig regne paa, de fleste Læsere holde fast paa Traditionen, og tør ikke troe deres egne Øine, men tænke hellere, trods al sund Fornuft, at Grundtvig har vist en gruelig Lænke bag Øret, som han vil paaliste alle Præster og Kirkegjænger, saa Mynster, for at freise dem, maa nødes til at lade despotisk, hvor liberal han end er.

Men om jeg maa spørge i Fædrenelandets, i Sandhedens og Oplysningens og fremfor alt i den uforanderlige Christendoms Navn: hvad skal Enden blive paa alt Dette?

At jeg maa taale, man bliver ved at ophøie Biskop Mynsters Liberalitet og skribe over min Intolerance, endskiøndt, hvis det nogensinde passede, vi aabenbar har skiftet Rolle, taale

Mit Frisprog

at man mistænker mig for Uredelighed, skøndt ingen Præst eller Skribent i den sidste Menneske-Alder har stillet bedre Borgen for, han siger sin Hjertens-Mening, enten man vil høre den eller ikke, og endelig endog taale at baade Bisp og Stiftsprovst fortælle Publicum, jeg er ikke roen i Troen, ikke Luthersk nok, skøndt jeg aabenbar er langt mere Luthersk end Nogen af dem? Ja vel, det maa jeg taale, og det kan jeg sagtens, da jeg immer tænker paa Eftersigtede, og veed, den vil more sig over det.

Fremdeles maaskee, at Hr. Biskop Mynsters Forslag, med nogle saakaldte Forbedringer efter Hr. Professor Clausens Hoved, bliver gjort til Lov og ufravigelig Forskrift i hele den Danske Stats-Kirke?

Ja maaskee, thi vel har jeg samme Haab til Kong Christian den Ottende, som jeg i Frisproget saie til Frederik den Sjette, at den Dag vil aldrig komme, da Majestæten vil sige enten til mig eller Nogen af sine troe og ærlige Præstemænd: du maa herefter ingenlunde forrette Daaben og Nadveren med de Ord, som lød baade over mig og dig, da vi døbdes og naar vi knælede ved Herrens Bord, de Ord, du fandt i Alterbogen, da du viedes til Præst, de Ord, hvormed du og Mynster selv hidtil forrettede Sacramenterne efter Christi Indstiftelse; thi fra nu af taales i den Danske Statskirke intet andet Ord, end det Ny, Biskop Mynster har foreslaaet og Jeg har forskrevet; ja, det Haab har jeg visselig til Kongen, men jeg maa ogsaa her gientage, hvad jeg tilføiede, at om man end lod os, som kalde det en Samvittigheds-Sag, forrette Sacramenterne som før, saa viser dog den Preussiske Tragedie, at Ulykken kunde endda være stor nok, og en Dansk Oversættelse af dette Sørgespil vilde vist endnu afpresse langt flere Taarer end Originalen. Man har vel svaret, at Tilstanden her slet ikke er at sammenligne med den i Preussen, og man har Ret, men derfor siger jeg jo ogsaa, det vilde gaae langt værre her; thi Professor Scheibel og de andre gammel-lutherske Præster vidste dog vel ikke bedre hvad de ei for nogen Priis vilde opgive, eller hvad de skyldte deres læge Medtroende, end jeg og mine Venner veed det, og tænker man, vi vil lade Borger og Bonde i Stikken, naar vi blot kan bevare Skindet, da tager man dog vist mærkelig fejl. Hvad er altsaa i denne Henseende Forskiellen mellem Preussen og Danmark, undtagen at vi her har protesteret itide, og tydelig sagt, hvilke Forandringer baade ved Daaben og Nadveren vi ingenlunde

Mit Frisprog

kan lade os paatvinge, og at den samme Grundtvig, der i tredive Aar har kæmpet for sin og sine Medtroendes Frihed til at blive ved det Gamle hvor alt Nyt er uægte, sikkert ikke vil slutte sin Bane med at forraade hvad der er ham en Salignheds-Sag.

Men har ikke Hr. Biskop Mynster erklæret, at han dog vilde lade os beholde vor Lutherske Barnedaab, skøndt han ikke kan være saa føielig med Nødveren, og har ikke hans Vaabendrager, Hr. Dr. Kalkar, midt under Udfald paa Frisproget, sagt at Hr. Biskoppen naturligviis maa give efter ved begge Sacramenter, og har endelig ikke selv Hr. Professor Clausen, mens han, med den ham egne Humanitet, frådende mig al Sandheds-Kiærlighed, indrømmet, at der ved Daaben maatte være dobbelte Formularer og Frihed til at lade døbe hos hvilken Præst, man vilde?

Ja, om jeg har forstaaet de Herrer ret, da har de virkelig yttret noget Saadant, men deels er det endnu læggitra at være fyldestgjørende, og deels er jeg langt sikkrere paa at have forstaaet Biskop Mynster og Hr. Professor Clausen ret, da de i Roeskilde endes om ei blot at faae mit Andragende om Samvittigheds-Frihed ved Sacramenterne og Confirmationen aldeles afviist, men ogsaa om at nægte al Frihed ved Daaben just fordi et vist Parti (Læseren veed dog nok hvilket) lagde en urimelig Vægt derpaa. Disse Høilærde Mænd vil da sikkert ogsaa i Commissionen holde Haand over Tvangs-Daaben sogneviis, og neppe drive Føieligheden saa vidt, at der ved Sacramenterne slet Intet skulde forandres af det, hvorpaa de veed, jeg lægger en urimelig Vægt. Selv derfor, naar jeg, i Haab om bedre Tider, vilde underkaste mig al den Trældom, Ritualer fra saadanne Hænder maa bringe, og raade mine Venner til det Samme, og selv naar Man vilde tillade mig og mine Præste-Venner at beholde den gamle Alterbog, saa maa jeg dog, for de Smaaes Skyld, være belavet paa ei blot at nedlægge mit Embede, men at træde ud af den ombyggede Stats-Kirke og tilraade alle gammeltdags Christne det Samme; thi kun naar der i Henseende til Sacramenterne og Confirmationen bliver virkelig Frihed, baade for Præster og Menigmand, til at blive ved det Gamle, kun da kan jeg forsvare at blive i en Stats-Kirke, hvor man indfører noget Nyt, som efter min Overbeviisning ei lader sig dermed forene.

Dette, Udøvelsen af mig og de Faa eller Mange, der dele min Tro, og føle sig sikkrere paa, at har jeg, under store Fristet-

Mit Frisprog

ser, holdt ud i tredive Aar, da gaaer jeg ikke, før det kniber, en saadan Uddrivelse og dertil svarende Religiøns-Forfølgelse, det maa da efter al Rimelighed blive Enden, dersom Hr. Biskop Mynster vedbliver at ville paaatvinge os en ny Alterbog efter sit Hoved, og kan derpaa vinde Kongelig Stadfæstelse, og dertil er det altsaa, de 131 Præster, som det synes uden at ane det, har bidraget deres; thi ikke alene blive de forstaaede, som om de med Kyssaand modtog Hr. Biskop Mynsters Alterbog, og fandt Intet uden Torne til at saare Hjerter i Grundtvigs Frisprog; men de har ogsaa sat et Exempel, som, da Vinden netop blæser fra Adresavis-Hjørnet, vist vil blive efterlignet. Kan man nu blot faae fem hundrede, og jeg fornøder, man kan godt faa otte hundrede, Præsters Underskrift for, at Hr. Biskop Mynsters Forslag (som de maa-skee kun har tittet i), har grebet dem, og er, uagtet al den nødvendige Menings-Forskjellighed, et »fortjenstligt Arbejde«, der giver grundet Haab om, at den vanskelige Opgave omsider vil blive heldig løst, at de ikke uden »saaret Følelse« har læst »Grundtvigs Frisprog,« (og har vel derfor som oftest ladt det være ulæst) see, da kan de fem eller otte hundrede godt mene, de har slet ingen Ting sagt eller gjort, uden at trøste Hr. Biskop Mynster og give Pastor Grundtvig en lille Rap, de begge godt kunde fortjene; men der er alligevel efter sædvanlig Regning gjort Saameget, at Regjeringen næsten ikke kan Andet end lade sig efter Geistlighedens saakaldte almindelige Ønske, og paalægge dem og hele Folket et Aag, hvis Omfang er de Fleste ubekjendt og hvis Tryk og Følger endnu Færre forudsee, eller finde det Umagen værdt at tænke paa.

Det være nu henstillet til de 131 Jydske Præsters egen Samvittighed, om det Hjertesaar, de fik ved at læse mit Frisprog til Værn om virkelig Samvittigheds-Frihed og Hjerte-Fred baade for Venner og Fiender, virkelig var saa dybt, at de maatte støvne mig for det, om de end derved skulde bidrage til at saare utallige Hjerter paa deres æmmeste Sted og give den Danske Stats-Kirke sit Banesaar?

Man spotte kun, saameget man vil, med den store Ulykke, det var, om jeg med »To eller Tre« gik ud af Statskirken, med den gamle Alterbog under Armen, og overlodes med Gjendøberne til Politiets Optugtelse, jeg veed, hvilken Herre jeg tjener, og hvilken Aands Bistand jeg har, tit og længe nok har jeg bedt om ei at drive os til det Yderste, og jeg er belavet paa Alt, skjøndt jeg endnu vil haabe det Bedste.